

Marijana Nikolić

SLAVISTIKA U RADOVIMA BOSANSKIH FRANJEVACA 20. STOLJEĆA

Sažetak

Život i djelovanje bosanskih franjevac u jugoslavenskom društvu nije se ograničio samo na njihov vjerski, teološki i filozofski utjecaj, nego je bio usmjeren i na bavljenje slavističkim temama. Te su teme prije svega one sa južnoslavenskih prostora, ali je značajan i njihov općeslavenski interes. Na temelju odabranih sadržaja i primjera u radovima bosanskih franjevac 20. stoljeća, rad će nastojati prikazati njihov interes i odnos prema slavenskoj misli i jeziku. Kao ilustrativan primjer poslužit će i jezik časopisa franjevačke Provincije Bosne srebrene Dobri pastir koji je izlazio u periodu od 1950. do 1990. godine.

Ključne riječi: slavistika, bosanski franjevci, 20. stoljeće, revija Dobri pastir

Uvod

Bosanski su franjevci svojom ulogom u svakom pogledu nadišli okvire svojega osnovnog poziva: brige za duhovni život hrvatskoga katoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Povijesne činjenice pokazuju da su se i duhovni i kulturni doprinosi bosanskih franjevac iskazivali kako pisanom riječju, tako i širokim spektrom različitog djelovanja u narodu. Pored brige za duhovni život bosanskih katolika, na različite su načine djelovali u narodu, pri čemu je pisana riječ bila i ostala najdjelotvornije sredstvo. To djelovanje pisane riječi može se pratiti u kontinuitetu od 16. stoljeća, pri čemu je 17. i 18. stoljeće posebno važno, jer se već tada mogu uočiti normativne tendencije. To je period kada je je književnost bosanskih franjevac na narodnom jeziku bila utemeljena na specifičnome jezičnom izrazu kojim su se nastojale prevladati jezične razlike između franjevac koji su živjeli na različitim govornim područjima kako u Bosni i Hercegovini, tako i onima u Hrvatskoj. U 19. stoljeću kojeg obilježavaju nacionalosloboditeljske i preporodne ideje javljaju se i franjevački pisci koji pišu sukladno takvim mislima i idejama. (Martin Nedić, Marijan Šunjić, Petar Bakula, Anto Knežević, Ivan Frano Jukić, Grgo Martić). Osim književnih djela, za ulogu bosanskih franjevac u povijesti standardizacijskih procesa u BiH veliko značenje

imaju i latinske gramatike, rječnici, i različiti lingvistički spisi (Tomo Babić, Lovro Sitović Ljubušak, Stjepan Marjanović, Ambroz Matić, Filip Kunić, Anđeo Kraljević). Pored pisane književnosti na narodnom jeziku i lingvističkih radova, posebnu ulogu u standardizacijskim procesima hrvatskoga jezika odigrali su časopisi, listovi, revije, pri čemu treba posebno naglasiti svijest bosanskih franjevac a o potrebi časopisa, i to u svim vremenima, jer su časopisi, novine i različiti listovi bili pristupačniji i zanimljiviji običnom narodu. To je, možda, i više doprinijelo u širenju katoličke misli i prosvjetno-kulturnoga djelovanja negoli knjige s istom tematikom.

Također je veoma bitan i njihov pokušaj razumijevanja društvenih odnosa i načina života i 20. i na početku 21. stoljeća. O značaju njihovog djelovanja u Bosni i Hercegovini pisano je sa različitih gledišta i stajališta, pa se može uobličiti relativno jasna i kompaktna slika o dosezima njihovog duhovnog i kulturnog rada. Za više od sedam stoljeća svoga djelovanja u Bosni i Hercegovini, njihove ideje i uvjerenja bili su na istom putu, nikada ne gubeći iz vida pripadnost Bosni, hrvatstvu i slavenstvu uopće.

Bosanski franjevci i slavistika

Prvi radovi historijskog ili lingvističkog karaktera koji u fokusu interesovanja imaju slavenski svijet ili pojedine slavenske narode pojavljuju se početkom 16. stoljeća. Otada pa do početka 19. stoljeća na južnoslovenskim se prostorima javljaju radovi nastali najčešće iz želje za crkvenim ujedinjenjem Slavena, a među filolozima prvi je Jernej Bartolomej Kopitar proučavao historiju Slavena baveći se lingvistikom. Brojna su imena znamenitih lingvista koji su proučavali općeslavenski jezik i odnose među slavenskim jezicima, a na južnoslovenskim prostorima to su V.S. Karadžić, Đ. Daničić, V. Jagić i slavisti iz njegove škole. Kraj 19. stoljeća obilježen je interesom za porijeklo, povijest i kulturni život Slavena (T. Maretić, Lj. Stojanović, P. Skok, Lj. Niederle, P. Budmani, itd.), u 20. stoljeću taj se broj povećava, a slavistika se nastavlja razvijati otvaranjem velikoga broja slavističkih katedri i pokretanjem slavističkih časopisa u čitavom svijetu. Upravo su časopisi bili izuzetne kulturne institucije koje su odigrale prvorazrednu ulogu i

u stvaranju standardnojezične norme¹ i promicanju različitih ideja među kojima i onih o južnoslavenskoj slavistici.

U Bosni i Hercegovini dugo nije bilo institucija niti nekog drugog organiziranog oblika udruga čiji bi predmet interesovanja bilo promicanje i razvijanje slavenske svijesti ili koje su se bavile slavistikom. Može se reći da su jedino franjevci školujući se u inostranstvu mogli doći u dodir s evropskim lingvističkim tokovima, i spoznajama o slavenskoj i slavističkoj ideji. Ta je ideja kod njih bila snažno prisutna i njegovana, pa su je povratkom u domovinu oni donosili, kao i svijest o značenju slavenstva i našoj pripadnosti tom svijetu. Tek će se u 19. i 20. stoljeću izvan franjevačkih krugova i zajednice Bosne srebrene pojaviti naučnici, književnici, uglednici kojima će slavenstvo biti značajan podstrek na tom polju.

Revija *Dobri pastir* i slavističke teme

Glasiilo Udruženja katoličkih svećenika Bosne Srebrene *Dobri pastir* počelo je izlaziti 1950. godine, odmah nakon osnivanja istoimenog Udruženja. Sukladno orijentaciji samoga Udruženja u uvodu je revije najavljeno da će u njemu pisati *sve za vjeru i za domovinu*. To geslo iznio je J.J. Štosmajer, velikan u radu za Crkvu i narod, čuveni đakovački biskup koji je bio najistaknutiji pobornik misli bratstva i jedinstva kako jugoslavenskih naroda, tako i svih Slavena. Njegovo će geslo postati i svojevrsna maksima i Udruženja *Dobri pastir* i njegovoga glasila. Slavenstvo i južnoslavensko stajalište koje prepoznajemo u djelovanju nekih bosanskih franjevaca, prije svega fra Rastka Drljića formirano je na temelju koji je započet Strossmayerovim utjecajem na bosanske franjevce. (Petrović 2002:41).

Kroz četrdeset godina svoga djelovanja revija je objavila veliki broj najrazličitijih članaka i više nego ijedan kršćanski časopis do tada doprinijela razjašnjavanju odnosa između crkve i socijalističkoga društva, odnosno kršćanstva i marksizma, zadržavajući do sedamdesetih godina

¹ Posebu ulogu u jezičnoj standardizaciji, koja je sukladno idejama ilirskoga pokreta išla u pravcu približavanja i preplitanja oba tada važeća književna jezika srpskohrvatskoga jezičnog područja, imao je i časopis *Bosanski prijatelj*, posebno njegova prva dva broja koja su, manje-više, originalno Jukićevo djelo. Pri tome u stvaranju standardnojezične norme izuzetan značaj ima komponenta narodnoga jezika u prilogima iz narodne književnosti. Pored *Bosanskoga prijatelja*, počeci ujednačavanja pravopisne norme mogu se uočiti i u ostalim časopisima 19.stoljeća (*Bosanskome vjestniku*, 1866, *Sarajevskom cvjetniku*, 1868, *Bosni*, 1866, i *Neretvi*, 1876.)

naglašenu jugoslavensku orijentaciju. Takva će orijentacija i odnos prema aktualnoj politici i ideologiji profilirati ovu reviju i izdvojiti je od drugih katoličkih revija i časopisa tog vremena što je i uvjetovalo poseban odnos šire javnosti prema njoj, kao i prema Udruženju. Istovremeno revija je za sve vrijeme svoga izlaženja imala i zadržala iskrenu kršćansku orijentaciju brinući se za duhovni život katoličkoga puka u BiH. Ta će ravnoteža između franjevačkoga i intelektualnoga biti glavna odlika časopisa i neosporno odlika svih bosanskih franjevaca koji su oduvijek bili svjesni svoje nacionalnosti i pripadnosti narodu, ali je ta njihova svijest u pojedinim trenucima bila stišavana (još od Gaja i ilirskoga pokreta), a ponekad doživljavala ekspanziju. Naglašenu jugoslavensku orijentaciju, najavljenju u uvodu, revija će zadržati sve do početka sedamdesetih godina. Nju možemo vezivati uz ime i rad slavista fra Rastka Drljića, koji će taj period u *Dobrome pastiru*² obilježiti svojim zalaganjem i insistiranjem na (jugo)slavenstvu i povezivanju svih naroda uz ideju bratstva i jedinstva. (Nikolić 2010: 55-60)

Koncepcija glasila omogućavala je širok dijapazon tema pa su na njegovim stranicama različitom frekvencijom objavljivani i radovi iz slavistike³. S tim u vezi posebno treba izdvojiti godišta revije u kojima su obilježeni značajni jubileji iz slavistike, kao što su 1964. i 1985. godina. Tada su na stranicama *Dobroga pastira*, odnosno *Nove et Vetere*⁴ objavljeni prilozi posvećeni počecima pismenosti među slavenskim narodima i njezinim utemeljiteljima Ćirilu i Metodu. Među autorima tih priloga posebno se izdvaja fra Rastko Drljić koji je u broju iz 1964. godine autor najvećeg broja tekstova posvećenih ne samo jezičnim procesima kod južnih Slavena, nego i kod drugih slavenskih naroda. (Nikolić 2011: 97-103) Osim toga, u nekoliko se brojeva javljaju tekstovi posvećeni značajnim pojedincima, koji su čuvali i promicali ideje slavenstva kao što su Svetozar Rittig i Franjo Grivec.

² Period naglašene jugoslavenske orijentacije u *Dobrome pastiru* trajao je od njegovog osnutka (u Sarajevu 1950.), a trajao je do sredine sedamdesetih godina. Uvjetno rečeno, kraj perioda određen je smrću fra Rastka Drljića (1976).

³ Postoje godišta u kojima je bilo zastupljeno i po nekoliko i različitih i bliskih tema, ali i ona u kojima nije bio objavljen niti jedan prilog iz ove oblasti. To se ne odnosi na dio *Prikazi i recenzije*, u kojem su u svakome broju revije bile predstavljane aktualnosti i najnovije studije, knjige i časopisi o jeziku i jezičnoj problematici kako na južnoslavenskome, tako i na širim slavenskim prostorima.

⁴ Od godine 1977. do kraja svoga izlaženja (1990.). časopis *Dobri pastir* nosi ime *Nova et Vetera* (prim.a. M.N.)

O radu Ćirila i Metoda

Koliko su franjevci bili okrenuti slavenskim temama i koliko su bili zainteresirani za upoznavanje kulture slavenskoga svijeta najbolje pokazuje djelovanje fra Rastka Drljića, franjevca - intelektualca čije su ideje nastale pod utjecajem J.J.Strossmayera i ilirske tradicije.

„Rastko Drljić, je zapravo, bio opći filolog koji nije težište stavljao ni na književnost ni na jezik. Razlozi njegova odnosa prema slavenstvu (ćirilometodska tradicija, ilirski panslavizam, južnoslavizam, jugoslavizam) mogu se objasniti tradicijom unutar strujā mišljenja među bosanskim franjevcima, vremenom u kojem je živio, njegovim tekstovima (eksplicitno), jezikom koji je primjenjivao u tekstovima (implicitno). (Petrović 2002:38)

U njegovom opusu radova, počevši od doktorske disertacije *Prvi ilir Bosne fra Martin Nedić 1810 - 1895* pa kroz više od 500 radova u kulturnoj povijesti franjevačke Bosne, može se uočiti znanstvena pozornost u praćenju razvoja slavenske misli od ćirilometodske tradicije, preko ilirizma do jugoslovenstva.

Povodom obilježavanja tisuću i sto godina od početaka slavenske pismenosti (863. – 1963.) u *Dobrome pastiru* javlja se nekoliko priloga posvećenih radu Ćirila i Metoda o kojima je prvenstveno pisao Rastko Drljić, ali i drugi autori. On je u Sv. I-IV *Dobroga pastira* iz 1964. godine u rubrici *Književni prikazi* predstavio sve tekstove koji su tim povodom objavljeni među slavenskim narodima.

U Sofiji je 1963. godine u izdanju Bugarske akademije nauka, Univerziteta u Sofiji, „Klementa Ohridskog“, Teološki fakultet objavljen zbornik u čast svete braće Ćirila i Metoda pod nazivom *Hiljadu i sto godina slavjanska pismenost 863.-1963*. Kratki prikaz rada dao je Rastko Drljić. Iako je ćirilometodska problematika u tome zborniku rješavana s perspektive savremenoga društvenog života u Bugarskoj, imena učenjaka kao što su: E. Georgijev, A. Angelov, I.Dujčev, K. Mirčev, M.Andreev, I.Lekov, privlačila su slaviste da pokažu zanimanja za ovaj zbornik i za pitanja koja se tretiraju u njemu. To su: *Ćiril i Metod i razvoj Bugarske kulture*, E. Georgijeva; *Rasprava o rasprostranjenosti životopisa Ćirila i Metoda*, I. Dujčeva; *Prikaz razvoja bibliografije Ćirila i Metoda od 1944. - 1962*.⁵

U istome broju Rastko Drljić dao je i prikaz edicije dr. Franca Griveca: *Slovenska blagovestnika sv. Ciril in Metod, 863.-1963* u izdanju Društva sv. Mohorja iz Celja⁶. Izražavajući

⁵ Usp. Dobri pastir (1964), str. 444.

⁶ Usp. Ibidem, str. 444-445.

poštovanje prema djelu F. Griveca i njegovome predanom radu i opredjeljenosti slavističkim temama Drljić ističe:

„Poznati naš ekleziolog (...) kod nas sigurno najbolji i najslušaniji poznavalac ćirilsko-metodskog pitanja, malo prije svoje smrti izdao je za jubilarnu godinu sv. braće Ćirila i Metoda ponovo 'Životopis sv. Ćirila i Metoda' na slovenskom jeziku, uz obradu svih ostalih pitanja koja su u vezi s njihovim životom i radom, na čemu je dr. F.Grivec radio već nekoliko decenija“.⁷ Uz napomenu da je prvo izdanje pomenutoga *Životopisa* izdato davne 1936. godine, a da je 1960. u saradnji sa ljubljanskim slavistom F. Tomšićem Staroslavenski institut iz Zagreba izdao novo djelo pod naslovom *Konstantin i Metod - Solunjani*, Drljić je istakao njegovu posebnu vrijednost i za lingvistiku, te da se radi o krunskome radu o ćirilometodskoj misli.

R. Drljić u kratkom prikazu čehoslovačke katoličke štampe prigodom 1100-godišnjeg jubileja djelovanja svete braće Ćirila i Metoda u Češkoj i Moravskoj navodi:

„Prvo djelo tiskano je 1962. u Pragu i to kod *Ceska katolicka charita*, a pod naslovom *Solunisti batri*, str. 245. Djelo je uredio dr. prof.Vaclav Bartunek, a sadrži slijedeće članke: *Životopis svete braće Ćirila i Metoda*, koji su obradili Mikulas Ales i Josef Manes (...), članci od Emanuela Maksa, (...) te dva veća priloga Alfonsa Muche. (...) God. 1963. u Pragu ista edicija, *Ceska katolicka charita*, a u redakciji dr. Jana Merella i dr. Josefa Benesa objavila je na njemačkom jeziku djelo *Sancti Cyrillus et Methodius – Leben und Wirken*, Praha 1963. str. 129. Djelo je objavljeno o 1100 - godišnjem jubileju sv. Ćirila i Metoda, a s tendencijom da se što vise popularizira njihov rad ili kult u kasnijim vremenima ne samo kod Čeha i Slovaka, nego i kod susjednih naroda. Djelo sadrži četiri članka.“⁸

Glagoljska i ćirilometodska pisana tradicija

Ćirilometodska tradicija među bosanskim franjevcima traje od prvih dana njihovoga djelovanja u Bosni. Prije njihovoga dolaska na područje Bosne Božja služba se u okviru glagoljske tradicije čitala na slavenskome jeziku. Prema historijskim podacima najveći dio glagoljaša sklonio se u Bosnu u 9. stoljeću dolazeći iz primorja i kulturnih sjedišta Dalmacije, a pred snagom Mađara i Mletaka. Iako su se prema pravilima svoga reda bili dužni služiti latinskim jezikom, franjevci su, da bi se prilagodili domaćem puku, dijelove liturgije, osim na latinskome, molili i na narodnome jeziku. Poznavanje i upotreba narodnoga jezika i pisma bio je uvjet za franjevačke

⁷ Usp. Dobri pastir, Sv. I-IV, 1964, str.471-472

⁸ Usp. Dobri pastir, Sv. I-IV, 1964, str. 445

misionare u Bosni i Humu. Uz to je bilo neophodno i vršenje liturgijskih činova na narodnome jeziku jer su pouke i čitanja sastavni dio vjerskih obreda. To je, ustvari, bio i uvjet hoće li, i kako u puku biti prihvaćeni. Tu su praksu imali od najranijih početaka svoga djelovanja kad su dolazili iz priobalnih samostana, propovijedali ili nadomještali glagoljaški kler u Bosni. (Nikolić 2011: 98)

Iako se cjelokupna glagoljska pismenost i slavensko bogoslužje više vezuju za hrvatskoglagoljsku tradiciju, oskudna, ali vrlo vrijedna građa i spomenici pisani glagoljicom u srednjovjekovnoj Bosni nedvojbeno pokazuju da su da su u grafijskom i u tekstualnom pogledu bili predložak bosanične pismenosti i time osnovica književne djelatnosti pisane bosančicom⁹. Sačuvani spomenici pisani glagoljicom ili kombinacijom glagoljskih i ćiriličnih grafema, iako oskudni, potvrđuju upotrebu glagoljice u Bosni, posebno u zapadnijim krajevima, a istovremeno i svjedočanstvo bogatoga vjerskog i kulturnog života u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. To potvrđuje i J. Tandarić, hrvatski teolog i paleoslavist, franjevac trećoredac, koji na stranicama *Nove et Vetere* ističe:

*„U srednjovjekovnoj bosanskoj državi razvijala se i živjela glagoljska pismenost sve do kraja srednjeg vijeka. Glagoljsko se pismo upotrebljavalo u Bosni, više i trajnije u zapadnim krajevima, manje u istočnim. Tijekom vremena glagoljica u Bosni odvojila se od početne glagoljice bugarsko-makedonske, a nije u svom razvoju pošla putem tipičnim za uglatu hrvatsku glagoljicu. O rasprostranjenosti glagoljske pismenosti u Bosni malo možemo sa sigurnošću znati, budući da su nam se se sačuvali samo fragmenti. Važno je međutim da je i kasnija pismenost u Bosni, pisana zapadnom bosansko-hrvatskom ćirilicom, stvorena na djelima pisanim glagoljicom, pa tako i u kasnijim razdobljima bosanski tekstovi evanđelja pokazuju osobitu tekstološku srodnost sa susjednim hrvatskoglagoljskim tekstovima evanđelja u misalima. A i jedni i drugi po svojoj arhaičnosti odaju vezu s prvotnom glagoljskom pismenošću, osobito pak s ohridskom književnom školom, koja je čuvala ćirilometodske tradicije.“*¹⁰

Imajući u vidu koncepciju samoga časopisa i kontekst vremena u kojem su živjeli i radili, kada su slavenska misao i slavensko uvjerenje imali posebno značenje, na stranicama časopisa

⁹ U prilog tome ide mišljenje I. Grickat koja je uočila izvjesne sličnosti nekih mjesta u evanđeoskim bosaničnim tekstovima s tekstovima evanđelja u hrvatskoglagoljskim misalima što potvrđuje zajedničko izvorište.

¹⁰ Usp. *Nova et Vetera* (1979), str. 153

Nova et Vetera mogu se pronaći tekstovi savremenika, izvan franjevačkog kruga, koje je zanimala slavistika, posebno njezini pisani korijeni. Tako se u *Novoj et Veteri* (1985) javljaju autori čiji radovi razmatraju stare i iznose najnovije teorije o postanku prvog slavenskog pisma, stavove o autentičnosti podataka o Ćirilu i Sfetopeleku ¹¹koje iznosi *Ljetopis popa Dukljanina*, te o povezanosti misije solunske braće i bosanskih krstjana, odnosno Crkve bosanske.

U tekstu *Jedna nova varijanta teorije o ćirilskometodskom porijeklu glagoljice* prof.mr. Roman Miz, grkokatolički župnik (protojerej stavrofor, paroh) iz Novoga Sada, pisac i urednik lista na rusinskom jeziku *Dzvoni*, analizira i suprotstavlja različite poznate teorije i mišljenja o postanku glagoljice, o vremenu njezina nastanka i pitanju njezina autorstva. Pri tome R. Miz posebnu pažnju pridaje jednoj od iznesenih teorija koju zastupa ruski slavist V. Istrina i stavovima češkoga grkokatoličkog svećenika Stjepana Papa.¹²

U tekstu *Ćiril – Konstantin i Svetopolk u Ljetopisu popa Dukljanina* mađarski povjesničar Imre Boba problematizira vrijednost *Ljetopisa* kao historijskoga izvora o najranijoj povijesti južnih Slavena. Iako kod mnogih povjesničara postoje sumnje u autentičnost i izvornost *Ljetopisa* kao historijskoga dokumenta, koje oni eksplicitno i argumentirano potvrđuju, njega i danas mnogi koriste kao svjedočanstvo o najranijoj povijesti, ne samo južnih Slavena, nego i Hrvata iako „(...) dio najstarije verzije *Ljetopisa popa Dukljanina* koji sadržava informacije o Konstantinu i Sfetopeleku, a to znači posredno o Moravskoj, nikada ne spominje ni Hrvate ni Hrvatsku.“ ¹³ Iako je vrijednost *Ljetopisa* kao izvora predmet raznih znanstvenih sporova, autor nastoji dokazati da je problem tumačenja *Ljetopisa* u njegovom korištenju (koristi se selektivno), a ne u autentičnosti *Ljetopisa* kao historijskoga izvora. Činjenica je, navodi autor, da ni sam pop Dukljanin nije tvrdio da je napisao sve o povijesti južnih Slavena, bar onoliko koliko je to mogao znati. On, smatra dalje

¹¹ Autori tekstova koriste ime Sfetopelek iako je uobičajenije Svatopluk. (prim.a. M.N.)

¹² Svoju pažnju autor je usmjerio dvjema teorijama i to: ćirilsko-metodskoj koja iznosi stajalište da je autor glagoljice Konstantin - Ćiril koju, između ostalih, zastupaju slavisti Ivan Ohijenko i Mihael Lack i teoriji po kojoj je Ćirilova azbuka - ćirilica prvo slavensko pismo, a da je njezin autor Gorazd. Takve stavove zastupa Stjepan Pap oslanjajući se na hipotezu čuvenog slaviste Dobrovskog. Svaku od teorija Miz potkrepljuje dokumentima i podacima na kojima se temelje stavovi i mišljenja njihovih pristalica, a posebno se osvrće na Papove argumente o porijeklu, datiranju i autorstvu prvog slavenskog pisma.

¹³ Usp. *Nova et Vetera* (1985), 144.

Imre Boba, nije čak ni tvrdio da je autor djela, nego da je samo preveo sa slavenskoga na latinski spis koji je interesirao svećenstvo, starješine i mladež grada Duklje. On je, dakle, samo prevoditelj a ne autor, pa se svi problemi propusta ili pristranosti moraju odnositi isključivo na autora, a ne na popa Dukljanina, prevoditelja.¹⁴

Franjevci o radu Franca Griveca

U *Dobrome pastiru* (1960.) fra Vitomir Slugić dao je prikaz knjige prof. Franca Griveca *Konstantin und Method – Lehrer der Slaven* koja „ (...) *preglednije, jasnije, a u isto vrijeme dovoljno opširno, pruža zbijen pregled života i rada solunske braće.*“¹⁵ Prema riječima autora prikaza, knjiga nije samo biografija solunske braće u kojima se iznose samo puke biografske činjenice, već Grivec na jednostavan ali znanstven način, metodološki prihvatljivo za sve čitatelje, procjenjuje i tumači sve činjenice koje su konstituenti jednoga takvoga monumentalnog djela kakvo je njihovo. Ozbiljost i stručnost pristupa proučavanju djela i rada Ćirila i Metoda omogućila je autoru da raspravlja i o čisto jezičnim pitanjima. Autor prikaza ističe i opravdanost samoga naslova knjige, jer su Solunska braća, prije svega, i u punom smislu te riječi, učitelji pismenosti svih Slavena. Pri tome, analizirajući i tumačeći djelo svakoga od Braće, Grivec ih u prvom planu predstavlja kao osobe u njihovoj cjelokupnoj ličnosti, traži pobude njihovoga rada, a tek onda ih predstavlja kao filozofe, teologe, vjerovjesnike, jezikoslovce i diplomate. Autor prikaza, V. Slugić, iznosi i svoje vlastito mišljenje o vrijednosti ovoga djela ne samo kao originalnoga priloga slavistici, nego i značaja za egzegezu i za crkveno ustrojstvo, ali i za ekumenizam koji pronalazimo u ideji i djelu solunske braće. To potvrđuje i prof. Grivec:

„U povijesti znanstvenog istraživanja o životu i djelovanju slavenskih učitelja Ćirila (Konstantina) i Metodija odražava na neki način i sudbina njihovog života. U svom životu, s jedne strane, obljubljeni i slavljani, a s druge strane, progonjeni i sumnjičeni, bili su i u povijesti i u znanstvenim istraživanjima ocijenjeni različitim, pa i oprečnim sudovima, dok konačno nisu danas priznati kao predstavnici nekadašnjeg jedinstva između Istoka i Zapada, živeći i dalje, kao takovi, u staroslavenskom književnom jeziku, literaturi i liturgiji, koje su sami genijalno stvorili.“¹⁶

Ideju ekumenizma u njihovom djelovanju prof. Grivec potvrđuje u još jednome navodu:

¹⁴ Ibidem, 144.

¹⁵ Usp. Dobri pastir (1960), 406-408

¹⁶ Ibidem, 241

*„Slavenski, latinski i grčki, istočni i zapadni izvori za povijest slavenskih apostola međusobno se nadopunjuju kao što se i u staroslavenskom pismu i u apostolatu solunske braće susreći i prožimaju istočni i zapadni, grčki, slavenski i latinski elementi.“*¹⁷

O slavisti Franji Grivecu fra Rastko Drljić pisao je u prilogu *„Osamdeset-godišnjica prelata, učenjaka i sveuč. profesora dr. Franje Griveca“* koji je objavljen u *Dobrome pastiru* (1959). Ističući značaj i veličinu Grivecovoga slavističkog rada Drljić je napisao:

*„Na području opće slavenske povijesti, slavistike, a posebno dodira slavenske kulture s kršćanstvom, dr. Grivec napisao je više članaka i studija. Od tih su glavni: 'Slovenski knez Kocelj'1938, 'Vladimir Sergejevič Solovljev'1918, 'Sveti Sava i Rim' 1938. Od svih teoloških i slavističkih pitanja, o kojima se dr. F. Grivec bavi kroz decenije jest rad svete braće Ćirila i Metoda. Plod toga njegova rada jesu mnogobrojni članci teološkog, jezikoslovnog i povijesnog značenja, razni prikazi te vrste, koja zasijecaju u ćirilo-metodsko pitanje.“*¹⁸

Navodeći Grivecova najznačajnija djela o životu i radu svete braće Drljić, koji je u njemu našao svoga istomišljenika u promicanju ideja slavenstva, se zadržava na njegovim stavovima o jeziku. Kroz isticanje značaja i ljepote staroslavenskoga jezika eksplicitno se izražava ideja o sveslavenstvu, odnosno zajedništvu slavenskih naroda:

*„U IX stoljeću ni jedan književni jezik nije bio tako fonetski potanko obilježen kao staroslavenski. To je od velikog značaja za filološku nauku, a ujedno i za eufoniju i ljepotu slavenskih jezika, a i za otpornost slavenskih naroda prema drugim narodima, da ih ne otuđe. Slaveni su u crkvi slušali pravilni i lijepi izgovor na temelju staroslavenskih knjiga. To je za njih bila škola koja je očuvala eufoniju slavenskog jezika. Eufonija slavenskog jezika još i danas daje posebni čar slavenskom crkvenom pjevanju kod istočnih Slavena i hrvatskih glagoljaša.“*¹⁹

Ne zaboravljajući da zajedničko ishodište u historiji, kulturi i jeziku uz južne i istočne Slavena imaju i oni sa zapada Drljić dalje ističe:

*„Dapače, liberalni češki povjesničari tvrde, da se češki narod tako ustrajno opirao germanizaciji radi toga, jer je baštiniio naslijeđe književnog rada svete braće Ćirila i Metodija.“*²⁰

Slovo, časopis Staroslavenskog instituta „Svetozar Rittig“

¹⁷ Ibidem, 246

¹⁸ Usp. Dobri Pastir, 1959, str. 300-306.

¹⁹ Usp. Dobri Pastir (1959), str. 300-306.

²⁰ Isto, str. 300-306.

Rastko Drljić je u *Dobrom pastiru* (1964) autor još jednoga prikaza koji je posvećen jubilarnoj godini rada Svete braće. Čitateljima je predstavio *Slovo, časopis Staroslavenskog instituta „Svetozar Ritig“ br. 13, Zagreb 1963*. Časopis je u cjelosti posvećen godišnjici djelovanja Ćirila i Metoda što se i navodi u geslu posvete ovoga godišnjaka:

*„Posvećujemo ovo Slovo uspomeni solunske braće Konstantina - Ćirila i Metodija o 1100-godišnjici stvaranja slavenske pismenosti i književnosti.“*²¹

U prikazu časopisa Rastko Drljić navodi:

*„Časopis imade nekoliko naučnih članaka koji se posebno bave tretiranjem ćirilo-metodskog pitanja kod nas, ili su bar u vezi s kasnijim razvojem glagoljice ili životopisa sv. braće. Od tih članaka treba posebno spomenuti od V. Štefanića: Tisuću i sto godina od moravske misije (...) U svakom slučaju moramo ih i danas najpozitivnije ocijeniti kao ljude naprednih pogleda i borce za te ideje po kojima svaki narod ima pravo na vlastitu prosvjetu i književni jezik, što su oni Slavenima i pružili. Oni su Slavenima pomogli da se izvuku iz magle srednjovjekovne anonimnosti i da postanu kulturni i politički faktor. U šabloniziranim kulturama i politikama koje su nosile etiketu latinskog Zapada i grčkog Istoka oni su prionuli da stvore novi, slavenski faktor koji je trebao da postane treća sila u Evropi. (...) Osim ovoga rada značajan je i članak Josipa Hamma, sada profesora na sveučilistu u Beču: Hrvatski tip crkveno-slavenskog jezika, te članak Marije Pantelić 'Život posvećen ćirilo-metodskoj problematici', koji je napisan prigodom 85-godišnjice života Franca Griveca (...)“.*²²

Navodeći i ostale radove objavljene u jubilarnom broju *Slova*, Drljić na koncu iznosi značaj rada Staroslavenskoga instituta na očuvanju tradicije i svih vrijednosti ćirilo-metodske tradicije na našim prostorima, ali i na cijelome slavenskom području.

U svesku I-IV *Dobroga pastira* (1970) godine Rastislav Drljić dao je prikaz broja 18 -19 *Slova, časopisa Staroslavenskog instituta „Svetozar Ritig“ Zagreb 1969*. Časopis je izašao kao zbornik povodom 1100-godišnjice smrti Konstantina Ćirila i sadrži veći broj priloga raznih sadržaja stranih i domaćih slavista. Pored nekrologa koji je napisao poznati češki slavist dr Josef Vašica, te prikaza i ocjene najnovijih djela iz područja slavistike i glagoljice čiji je autor profesor Ante Šepić, Drljić navodi i ostale radove pri čemu posebnu pozornost posvećuje radu Ivanke Petrović:

²¹ Usp. *Slovo* (1963), str.2.

²² Usp. *Dobri pastir* (1964), str. 434.

*„Za slaviste, općenito, najinformativniji je rad Ivanke Petrović koja daje od strane 233-383. prikaze sveukupne naučne literature, a sa raznih područja, o svetoj braći Ćirilu i Metodu, a koja je objavljena prigodom 1100-godišnjici smrti svetoga Ćirila, i to kod svih naroda na raznim jezicima. Uz rad, autorica je priložila i obilnu bibliografiju tih djela str. 367-377. Uz prikaz svakog djela, autorica je dala i njegovu kritičku ocjenu. Rad Ivanke Petrović može poslužiti svakome slavisti kao odlična orijentacija o naučnoj, savremenoj, i to najnovijoj slavističkoj literaturi o radu svete braće.“*²³

Interes R. Drljića za rad i djelovanje Svetozara Rittiga vezan je prvenstveno za eksplicitno slavensku, odnosno južnoslovensku orijentaciju koju je on zastupao. Osim toga, on je bio i prijatelj i sljedbenik ideja J.J.Strossmayera kojeg je Drljić izuzetno cijenio. O Svetozaru Rittigu pisao je u *Dobrome pastiru* (1962) povodom njegove smrti 1961. godine. Navodeći značaj Rittigova rada Drljić ističe:

*„Bavio se ispitivanjem crkveno-slavenskog jezika u našem bogoslužju te lokalnom i crkvenom povijesti na hrvatskom tlu. (...) kao učenjak pokojnik čitavog svog života zauzimao se za pravo slovenštine i glagoljice na teritoriju hrvatskih krajeva, gdje se ona ponekad prakticirala (...) Boreći se za glagoljicu on je u tom živo pomagao krčkog biskupa A. Mahnića. (...) Vrhunac svoga rada za glagoljicu i staroslavenski jezik dosegao je dr Rittig u novije vrijeme, kada je 1950. obnovio krčku staroslavensku akademiju, koju je osnovao 1903. dr. A. Mahnić. Po njegovu prijedlogu rukovodstvo NR Hrvatske donijelo je 1952. Uredbu o Staroslavenskom institutu u Zagrebu. Tom institutu on je poklonio svoju knjižnicu. Njegovom brigom, a uz rad poznatih stručnjaka, dra J.Hama i prof. Stefanića, Staroslavenski institut razvio je svoju naučnu organizaciju i rad svojim edicijama: Slovo, Radovi, koji su poznati u naučnom svijetu.“*²⁴

Svoju ulogu u promicanju slavistike R. Drljić i svi ostali bosanski franjevci koji su se zalagali za istu ideju shvatili su kao ulogu bosanskog franjevca koji napominje, upozorava i podstiče na ono što je bitno i čemu treba posvetiti posebnu pažnju. Tako je u tekstu pod naslovom *Slovo, časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu* R. Drljić hvaleći napor i entuzijizam Svetozara Rittiga u naučnom ispitivanju glagoljice, gotovo emotivno zavapio kako je jedan takav institut potreban Bosni:

²³ Usp. Dobri pastir (1970), str. 329.

²⁴ Usp. Dobri pastir (1962), str. 423-428.

„Staroslavenski institut 'Svetozar Ritig' u Zagrebu dostojno se odužuje pokoj. dru Svetozaru Ritigu i njegovu zauzimanju oko osnivanja i dostojnog naučnog dopirinosu naših i ostalih svjetskih slavista oko naučnog ispitivanja, a čemu su postavljeni temelji još na Krku, u doba biskupovanja dra A.Mahnića. Naša Bosna trebala bi da to isto učini s našim 'bosancima', osnuje jedan takav institut kod Akademije SR BiH u Sarajevu da se proslijedi sličan rad na prikupljanju, proučavanju i izdavanju kritičkom svih vrsta 'bosnensia' u inozemstvu i u zemlji, kako to čine staroslavenski institut 'Svetozar Ritig' u Zagrebu s kulturnom baštinom glagoljice.“²⁵

Zaključak

Uzimajući u obzir kontekst vremena u kojem su živjeli i radili razumljiv je i odnos franjevac 20. stoljeća prema ideji slavenskog zajedništva, te njihov i općeslavenski ali posebno interes prema slavenskim narodima u državi ujedinjenih južnih Slavena. Nastavljajući ideje J.J. Stossmayera i prvih ilira Bosne (fra Grge Martića, Jukića, Josića, Jelenića, Nedića ...) oni su u novom vremenu tražili način djelovanja i komuniciranja nastojeći ukazivati na sve što je značajno za njegovanje ideje slavenskog zajedništva. Jedan od tih načina bilo je djelovanje pojedinih bosanskih franjevac kroz reviju *Dobri pastir* koja je započela s radom 1950. godine. Drugačija u odnosu na sva druga izdanja katoličke publicistike toga vremena revija je imala za cilj uspostavljanje i očuvanje dijaloga između Crkve i nove socijalističke vlasti.

Tekstovi u *Dobrome pastiru* i *Novoj et Veteri* o počecima slavenske pismenosti, ali i činjenica da su franjevci autori većine tekstova i priloga iz historije, lingvistike, etnologije, sociologije, govori o širini njihovoga interesa i naobrazbe općenito. Među autorima tih priloga posebno se izdvaja fra Rastko Drljić koji je u broju iz 1964. godine autor najvećeg broja tekstova posvećenih ne samo jezičnim procesima kod južnih Slavena, nego i kod drugih slavenskih naroda. Osim toga, u nekoliko se brojeva javljaju tekstovi posvećeni značajnim pojedincima, koji su čuvali i promicali ideje slavenstva kao što su Svetozar Rittig i Franjo Grivec, a koje je, također, potpisao Rastko Drljić.

Analizirani prilozi oslikavaju i njihov odnos prema jeziku u razoblju u kojem su pisali. Bosanski franjevci, koji su kao autori priloga sudjelovali u radu *Dobroga pastira*, bili su školovani prema Maretićovoj gramatici, odnosno *Gramatici hrvatskosrpskoga jezika*, autora Brabec-Hraste-Živkovića i prema Boranićevom pravopisu. U njihovom su pisanom jeziku preovladavala načela

²⁵ Usp. *Dobri pastir*, 1973, svezak I-IV, str.23.

fonološkoga pravopisa kako ih je utvrdio i izložio Ivan Broz u *Hrvatskome pravopisu*, a postavio Vuk Stefanović Karadžić. To potvrđuje činjenicu da su hrvatski su vukovci, odnosno „daničicevci i maretičicevci“ u hrvatskoj filologiji i jezikoslovlju odigrali značajnu ulogu djelujući i na generaciju bosanskih franjevaca školovanih za vrijeme njihovoga snažnog utjecaja. S druge strane, oni su studijskim školovanjem na različitim stranama ili stjecajem različitih okolnosti mogli prihvatiti i druge utjecaje. Ilustrativan je primjer jezika fra Rastka Drljića, autora većine lingvističkih priloga i prikaza u *Dobrome pastiru* koji, iako u temelju školovan na Boraničevome pravopisu, tijekom studija u Beogradu prihvatio i Beličev.

„Slavenska je misao u različitim vremenima i političkim prilikama različito tretirana. Bilo je vremena u kojima je cvala i izgledalo je ostvarljivo barem duhovno jedinstvo među narodima razbacanim na dva kontinenta koji su imali zajednički korijen i prapostojbinu. Bilo je, međutim, i prilika u kojima je izgledalo da su se sve veze nepovratno pokidane, a neki su se slavenski narodi trudili zaniijekati svoje slavenstvo.

Trajući stoljećima u slavenskome prostoru bosanski su franjevci ustrajali u traženju i njegovanju onoga zajedničkoga, sanjajući o snazi koja bi akumulirana izbila iz slavenske mase i emancipirana stupila na svjetsku društvenu pozornicu“. (Petrović 2002: 72-73)

Literatura

1. Jurić - Kappel, Jagoda (2005), *Književni jezik u srednjovjekovnoj Bosni*, zbornik *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu // Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo, str.81 – 105.
2. Karamatić Marko (1991), *Franjevačka provincija Bosna Srebrena*, Sarajevo.
3. Karamatić, Marko (1994), *Bosanski franjevci*, Erasmus, Zagreb.
4. Kovačić, Anto Slavko (1991), *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene*, Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture, Sarajevo.
5. Nikolić, Marijana (2010), *Jezik Dobroga pastira*, časopisa *franjevačke Provincije Bosne Sreberene*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
6. Nikolić, Marijana (2011), *Glagoljska i ćirilskometodska tradicija među bosanskim franjevcima*, *Gradovrh*, Časopis za književno-jezična, društvena i prirodosna pitanja, Matica hrvatska, god. VIII, br. 8, Tuzla

7. Petrović, Marica (2002), *Fra Rastko Drljić kao slavist*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu,
8. Pranjković, Ivo (2000), *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb.
9. Pranjković, Ivo (2005), *Jezik bosanskih franjevaca*, zbornik *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu // Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo. str. 227 – 259.
10. Zirdum, Andrija (2007), *Povijest kršćanstva u Bosni i Hercegovini*, Slovoznak, Plehan.

Izvori

1. Dobri Pastir, 1959, god. 9., sv. 1-4
2. Dobri pastir (1960), god. 10., sv. 1-4
3. Dobri pastir (1962), god. 11-12., sv. 1-4
4. Dobri pastir (1964), god. 13-14., sv. 1-4
5. Dobri pastir (1970), god. 19-20., sv. 1-4
6. Dobri pastir (1973), god. 23., sv. 1-4
7. Nova et Vetera (1979), god. 29., sv. 1
8. Nova et Vetera (1985), god. 35., sv. 1-2

THE SLAVIC STUDIES IN THE WORKS OF THE BOSNIAN FRANCISCANS OF THE 20TH CENTURY

Abstract

The life and work of the Bosnian Franciscans in the Yugoslav society was not limited to their religious, theological and philosophical influence; it was also focused on dealing with the topics related to the Slavic studies. These topics were primarily oriented to the South Slavic region but they also bear a significant general Slavic interest. Based on the selected content and examples from the works of the Bosnian Franciscans of the 20th century, this paper aims to present their interest for and their attitude to the Slavic thought and language. One illustrative example is the language of Dobri pastir (the Good Shepherd), the journal of the Franciscan Province of Bosna Srebreana (Bosna Argentina), was published in the period from 1950 to 1990.

Key words: *slavic studies, Bosnian Franciscans, 20th century, journal Dobri pastir (the Good Shepherd)*